

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Procesy uniwersyteckie we współczesnych polskich i słowackich tekstach publicystycznych

Author: Sylwia Sojda

Citation style: Sojda Sylwia. (2009). Procesy uniwersyteckie we współczesnych polskich i słowackich tekstach publicystycznych. W: O. Wolińska, M. Szymczak-Rozlach (red.), "Języki zachodniosłowiańskie w XXI wieku. T. 3, Współczesne języki słowiańskie" (S. 215-221). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

SYLWIA SOJDA

Uniwersytet Śląski, Katowice–Sosnowiec

Procesy uniwerbizacyjne we współczesnych polskich i słowackich tekstach publicystycznych

Styl publicystyczno-dziennikarski zajmuje szczególne miejsce wśród odmian funkcjonalnych współczesnego języka ogólnego, zarówno polskiego, jak i słowackiego, chociażby z tego względu, że nie wszyscy językoznawcy traktują go jako odrębną odmianę języka. Według A. FURDAŁA (1973: 56) nie wyróżnia się on cechami indywidualnymi. Cechą charakteryzującą ów styl jest słownictwo, które również nie ma jednolitego charakteru, gdyż po części opiera się na tendencjach obserwowanych w odmianach naukowych, po części zaś czerpie wzory z języka artystycznego. Styl publicystyczny jako odrębny w typologii wymieniają autorzy *Stylistyki polskiej* (KURKOWSKA, SKORUPKA, 2001: 287–304), którzy zwracają uwagę, że jest on zjawiskiem złożonym, gdyż zawiera elementy stylu potocznego, artystycznego, czasem też naukowego. Dlatego do jego zasadniczych wyróżników zaliczają:

- używanie skrótów – wyrazowych, frazeologicznych i zdaniowych;
- używanie wyrażeń i zwrotów idiomatycznych, wyrazów i wyrażeń o silnym zabarwieniu uczuciowym, konkretną metaforykę oraz skłonność do formacji i konstrukcji skrótowych (jako cechy łączące go ze stylem potocznym);
- stosowanie takich samych środków obrazowych i figur stylistycznych, takich samych struktur zdaniowych oraz tak samo bogate, różnorodne słownictwo (jako cechy łączące go ze stylem artystycznym);

– wykorzystywanie utartych formuł i szablonów stylistycznych, sztywność sformułowań, odindywidualizowanie języka, dążność do zwięzłości, mniejsze natomiast ograniczenie elementów metaforycznych (jako cechy łączące go ze stylem urzędowym).

Podobne stanowisko zajmuje J. MIODEK (1976: 113), który styl publicystyczny określa jako „zjawisko złożone pod względem językowym, ukształtowane między innymi zarówno przez elementy stylu urzędowo-kancelaryjnego, odznaczającego się skłonnością do utartych formuł i szablonów frazeologicznych, jak i przez elementy stylu potocznego, a więc wyrazy i wyrażenia o silnym zabarwieniu uczuciowym, konkretną metaforę, a w zakresie słowotwórstwa i składni – przez skłonność do formacji i konstrukcji skrótowych”.

E. SZCZEPAŃSKA (1994: 66) zwraca ponadto uwagę na złożoność stylu publicystycznego: „na odmianę publicystyczną składają się różnego rodzaju teksty jak: notatki agencyjne, komunikaty prasowe, wywiady, komentarze, reportaże, felietony, recenzje, eseje, reklamy itd. Jeśli dodamy do tego rozmaite wypowiedzi radiowe i telewizyjne, otrzymamy całą gamę form, dla których język siłą rzeczy nie może być tworem jednolitym”.

Następstwem tak sformułowanej definicji stylu publicystycznego jest propozycja U. ŻYDEK-BEDNARCZUK (2004: 99) wyodrębnienia wspólnej odmiany medialnej, na którą składałyby się pododmiany: prasowa, radiowa, telewizyjna i internetowa. Taki sam postulat zgłasza P. ODALOŚ (2002), który sferze medialnej przypisuje główną rolę w komunikowaniu społeczeństwu zmian społecznych, politycznych czy gospodarczych. Dlatego proponowane w tytule polskie i słowackie teksty publicystyczne odnosić się będą do szerszego pojęcia – odmiany medialnej.

Ta krótka charakterystyka stylu publicystycznego stanowi podstawę do dalszych rozważań. Występowanie w nim elementów stylu potocznego, a zwłaszcza skłonności do wykorzystywania formacji i konstrukcji skrótowych pozwala wysunąć tezę, że w stylu publicystycznym przejawia się tendencja do ekonomizacji języka, która realizuje się dzięki procesom uniwerbizacyjnym. Celowo stosuję liczbę mnogą, gdyż – jak stwierdził M. HELCL (1963: 29–37) – w celu usunięcia sprzeczności między jednostkowym znaczeniem a wieloczłonową nazwą uniwerbizacja wyko-

rzystuje różnorakie zabiegi słowotwórcze, sama nie będąc jednak ani procesem, ani środkiem słowotwórczym.

Głównym celem niniejszej pracy jest zatem próba odpowiedzi na pytania: Jakie procesy uniwerbizacyjne zachodzą w odmianie medialnej języka? Które z nich przeważają w odmianie medialnej języka polskiego, a które w języku słowackim? Podejmując próbę odpowiedzi na tak postawione pytania, należy wyjść od precyzyjnego zdefiniowania procesów uniwerbizacyjnych (i uniwerbizacji).

„Uniwerbizacja obejmuje zjawiska niejednorodne strukturalnie” (JADACKA, 2005: 31), co powoduje szereg komplikacji związanych z określeniem jej ram definicyjnych. Najogólniej rzecz ujmując, uniwerbizacja oznacza proces przekształcania nazw wielowyrazowych w nazwy jedno-wyrazowe, opierający się na zależności motywacyjnej między określeniem wielowyrazowym (motywującym) i jego motywowanym jednowyrazowym ekwiwalentem. Nazwa wielowyrazowa stanowiąca podstawę dla stworzenia uniwerbizmu musi być nazwą stałą istniejącą w języku, nie zaś powstałą okazjonalnie czy przypadkowo. E. KUČEROVÁ (1974: 24) uzasadnia to stwierdzenie tym, że tylko nazwa stała ma wspólne znaczenie („spoločný význam”) i wspólną wartość określającą („spoločnú pomenovaciú hodnotu”), dlatego też tylko takie zestawienie może podlegać procesom uniwerbizacyjnym. Kolejną cechą uniwerbizacji jest synonimiczne występowanie w języku zuniwerbizowanych wyrażen jednowyrazowych i motywujących określeń wielowyrazowych. Uniwerbizacja jako zjawisko słowotwórcze jest realizowana za pomocą różnorodnych zabiegów formalnych, ogólnie sklasyfikowanych jako redukcja i scalanie (BUTTLER, 1981: 215), do których zalicza się:

- derywację (nazwaną tutaj derywacją uniwerbizującą): pol. *podstawówka* < *szkoła podstawowa*, słow. *diplomovka* < *práca diplomová*;
- dezintegrację: pol. *monográf* < *wykład monograficzny*, słow. *tatár* < *tatársky biftek*;
- kompozycję: pol. *elektroanaliza* < *analiza elektrochemiczna*, słow. *voľnosťliar* < *zápasník vo voľnom štýle*;
- elipsę – substantywizującą: pol. *karny* < *rzut karny*, słow. *triedny* < *triedny učiteľ*, oraz deadjektywizującą: pol. *straż* < *straż pożarna*, słow. *domov* < *detský domov*;

– abrewiację – występującą samodzielnie: pol. *PAN*, słow. *BAZ*, oraz jako punkt wyjścia dalszej derywacji (nazwanej tutaj derywacją abrewiacyjno-sufiksálną): pol. *pegeerowiec*, słow. *savka*.

Przedstawione zabiegi słowotwórcze (w odniesieniu do uniwerbizacji uznawane za procesy uniwerbizacyjne) mogą występować w języku samodzielnie lub być podstawą kolejnych zabiegów, np. dezintegracja drugiej części członu atrybutywnego w formacji *nitrocelulozový lak* jest podstawą powstania uniwerbizowanego złożenia *nitrolak*, a abrewiacja struktury *Bezpieczeństwo i higiena pracy (BHP)* staje się podstawą derywatu *behapowiec*.

Procesy uniwerbizacyjne w języku polskim i słowackim są charakterystyczne przede wszystkim dla odmiany potocznej, z której mogą stopniowo przenikać do innych odmian stylistycznych, w tym również do niejednorodnej odmiany medialnej. Owo przenikanie uniwerbizmów powoduje ich neutralizację: „hlavným faktorom prispievajúcim k zneutrálňovaniu univerbizačných pomenovaní a k vzniku nových sú prostriedky masovej informácie a propagandy – prostredníctvom nich sa univerbizované podoby dostávajú aj do písaného jazyka. V prostriedkoch masovej informácie a propagandy ide jednak o úsilie podať maximálne množstvo informácií, komunikačný cieľ sa dosahuje aj za cenu úspor v komunikačnom procese, limitujúcim faktorom je kapacita komunikačného kanála [...], na druhej strane – a to je rozhodujúci faktor – cieľom takýchto komunikátov využívajúcich univerbizované podoby je upútať príjemcu a pôsobiť na neho vo vybraných intenciách (pragmatický aspekt)” (HOŘECKÝ a kol., 1989: 305).

Przenikając do odmiany publicystyczno-dziennikarskiej, formacje uniwerbizowane mają służyć upotocznieniu stylu dziennikarskiego – pełnią rolę ekspresywną i dysautomatyzacyjną. Znaczna część uniwerbizmów zaczerpniętych z języka potocznego wykorzystywana jest w wypowiedziach prasowych dotyczących sportu, czyli w rubryce sportowej, a w radiu i telewizji – w audycjach sportowych (SZCZEPAŃSKA, 1994).

Mniej licznie uniwerbizmy przenikają do stylu publicystycznego ze stylu naukowego, administracyjno-kancelaryjnego czy artystycznego. W takim wypadku odgrywają one rolę informacyjną, jeżeli są skierowane do przygotowanego odbiorcy. Jeżeli natomiast ich rola ogranicza się do

„unaukowienia” tekstu przeznaczonego dla szerokiego kręgu odbiorców, dla których teksty są niezrozumiałe, pełnią funkcję dezinformacyjną i pseudonaukową (SZCZEPAŃSKA, 1994).

Przykładami takich formacji w odmianie medialnej, których źródłem jest styl potoczny, administracyjno-kancelaryjny, artystyczny i naukowy, a które „dostały się” do szeroko pojętej sfery medialnej, mogą być następujące leksemy powstałe w wyniku:

- derywacji uniwerbizującej: pol. *atomówka, budowlanka, dębicówka, deszczowiec, drogówka, ogólniak, legionista, stocznowiec, naddźwiękowiec, wiślak, zagłębiak*; słow. *akciovka, minerálka, panelák, kupónka, pásak, vodičák, zasadačka, bežkár, bežky, časovkár, dialkár, jachtár, skočký, slovanista, zjazdovky*;
- dezintegracji: pol. *brajl, jura, kosz, komis, komórka, neolit, prekambry*; słow. *generál, bronz, lyrik, neolit, portland, štvortakt, neón*;
- elipsy: pol. *karny, pogotowie, straż, środkowy, sezonowy, umysłowy*; słow. *fúkana, polnočná, udené, povolená*;
- kompozycji: pol. *czterowiosłówka, drugoklasista, pięcioletówka, prądomierz, śródmózgowie*; słow. *stredopoliar, voľnosťliar, prvovligista, trojbránka, štvorstovka*;
- abrewiacji: pol. *elkaesiak, ubek, zomowiec*; słow. *péenka, éšpézetka, céeska, ičo, dičo*.

Ogólna analiza formacji zuniwerbizowanych w odmianie publicystycznej (i szerzej – medialnej) prowadzi do następujących wniosków:

1. Różnorodność stylistyczna analizowanych uniwerbizmów wynika z niejednorodności samego stylu publicystycznego, łatwości przyjmowania elementów systemu leksykalnego charakterystycznych dla innych odmian języka polskiego i słowackiego.
2. Najbardziej produktywnym w obu porównywanych językach zabiegiem uniwerbizacyjnym jest derywacja uniwerbizująca, najmniej – elipsa. Jest to niewątpliwie związane z istotnym dla elipsy substancywizującej i deadiektywizującej kontekstem sytuacyjnym oraz bezpośrednim związkiem między nadawcą a odbiorcą komunikatu. Poprawne dekodowanie przez odbiorcę informacji przekazywanych za pomocą obydwu rodzajów elipsy jest możliwe tylko i wyłącznie pod warunkiem doskonałej znajomości opisywanej (czy omawianej) sytuacji.

Bezpośredni kontakt użytkowników języka pozwala na stosowanie elipsy, gdyż w przypadku nieporozumienia możliwe jest dopowiedzenie fragmentów brakujących czy niezrozumiałych. W szeroko pojmowanej odmianie medialnej natomiast widz, czytelnik jest tylko biernym odbiorcą przekazywanych treści, do których nie ma możliwości ustosunkowania się.

3. Tendencja do skrótowości wypowiedzi, której słowotwórczym odzwierciedleniem są między innymi procesy uniwerbizacyjne, widoczna jest (mniej lub bardziej) w każdej odmianie języka; najwyraźniej odbija się ona w języku potocznym, skąd z łatwością przenika do pozostałych stylów funkcjonalnych współczesnego języka polskiego i słowackiego.

Literatura

- BUTTLER D., 1981: *Tendencje rozwojowe w zasobie słownym powojennej polszczyzny*. W: KURKOWSKA H., red.: *Współczesna polszczyzna. Wybór zagadnień*. Warszawa, s. 187–219.
- FURDAL A., 1973: *Klasyfikacja odmian współczesnego języka polskiego*. Wrocław.
- HELCL M., 1963: *Univerbizace a její podíl pri rustu dnešni slovní zásoby*. „Slovo a slovesnost”, roč. 24, s. 29–37.
- HORECKÝ J. a kol., 1989: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava.
- JADACKA H., 2005: *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*. Warszawa.
- KUČEROVÁ E., 1974: *Z problematiky univerbizácie substantivizáciou. Podstatné mená so ženským gramatickým rodom*. „Slavica Slovaca“, reč. 9, 1, s. 23–34.
- KURKOWSKA H., SKORUPKA S., 2001: *Stylistyka polska. Zarys*. Warszawa.
- MIODEK J., 1976: *Syntetyczne konstrukcje leksykalne w języku polskim*. Wrocław.
- ODALOŚ P., 2002: *Dynamika špecifických sfér komunikácie*. Banská Bystrica.
- SZCZEPAŃSKA E., 1994: *Uniwerbizacja w języku czeskim a polskim*. Kraków.
- ŻYDEK-BEDNARCZUK U., 2004: *Zmiany w zachowaniach komunikacyjnych a nowe odmiany językowe. (Odmiana medialna)*. W: MICHALEWSKI K., red.: *Współczesne odmiany języka narodowego*. Łódź, s. 99–106.

Processes of Univerbation in the Contemporary Polish and Slovak Journalistic Texts

S u m m a r y

The aim of this paper is to present univerbation processes in the contemporary Polish and Slovak journalistic texts. It is also important to explain the main features of journalistic style, which has a lot of features and is nowadays considered very widely. Some linguists (Odaloš, Žydek-Bednarczuk) agree, that all media are – according to vocabulary – characterised in the same way, so they suggest to create one multifunction style – media's style.

The author of this paper also focuses on presenting univerbised examples from different styles (colloquial, scientific, administrative) which pervade to media's style. There were presented structures which show the influences of another styles to contemporary Polish and Slovak media's language.